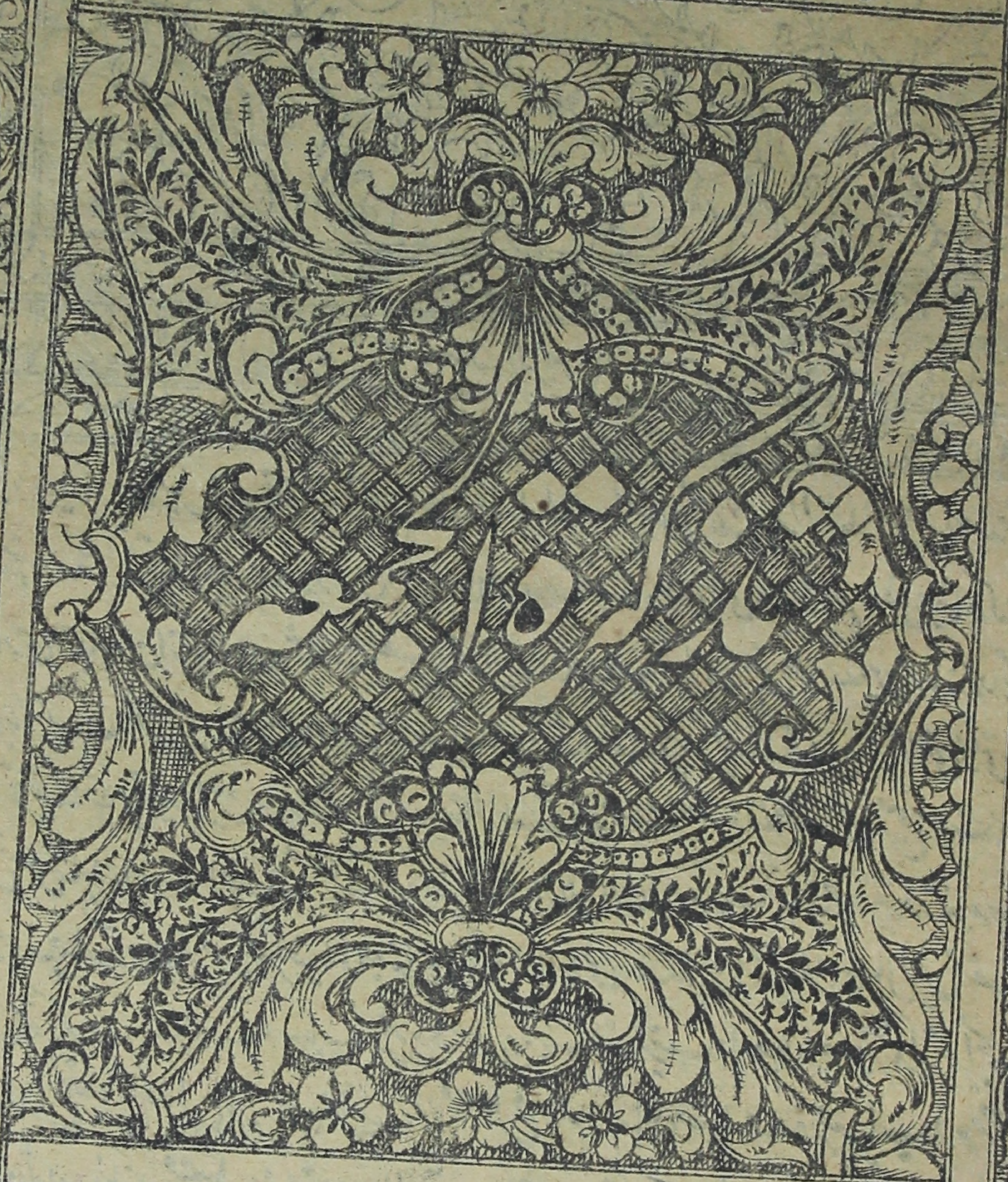

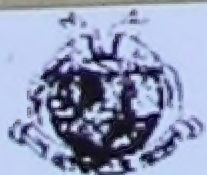
صنایع کیمیا فضل و خلاقیت
بیون

در مطبخ می میشتی نو که شویطع منقوش
در مطبخ

بسم الله الرحمن الرحيم

سأدو صلیاً و سلاماً پس ازین فقیر حقیر خادم الطلبة الفقراء الى الله العالم محمد عبد السلام عفی عنه متوطن
 قضیه بنسبه ضلع فتحپور بخدمت برادران اہل اسلام خصوصاً فضلا و علمائی و فی الاحترام عرض مینماید کہ درین میان
 بسیاری از جاہلان از تہادون و شامت نفس و اکثر ایشان بموجب فتوای بعضی علمائے این زمانہ کہ در یکن از الحزب
 جمیعہ جائز نیست یا آنکہ برائے صحت ادائے جمیعہ و سلطان شرط است و تصریح آنست کہ در وی قاضی مفتی بود و کرامت
 حدود و تنفیذ احکام نماید و این ہر دو شرط فی زمانہ کہ علمداری کفارست منقود اند فلہذا جمیعہ صحیح نیست جمیعہ را کہ در
 از نص قطعی ثابت است بلا عذر عمد ترک کردہ اند و بعضی از ایشان در صورت اقامت جمیعہ نیز در تہذیب اقتادہ
 بعد از جمیعہ چہار رکعت فرض ظہر احتیاطاً بقوایم ہمین علما و ادائی سازند پس مشاہدہ این حال این مختصر را در چند
 اوراق تحریر کردہ بر سہ ابواب و ہر باب را بر دو فصل و ہر یک خاتمہ ترتیب دادم و موسوم بہ تذکرہ اجمیعہ کردم
 باب اول فصل اول در بیان فرضیت جمیعہ فصل دوم در بیان فضیلت روز جمیعہ باب دوم فصل اول
 در بیان ثواب نماز جمیعہ فصل دوم در بیان تہدید و تشدید بر ترک جمیعہ باب سوم فصل اول در بیان
 اشتراط مفسر فصل دوم در بیان اشتراط سلطان و خاتمہ در بیان گزاردن فرض ظہر بعد از جمیعہ احتیاطاً
 باب اول فصل اول تذکرہ در بیان فرضیت جمیعہ باید دانست کہ جمیعہ فرض عین است و فرضیت وی نہیں
 قطعی ثابت است یا ایہا الذین آمنوا اذا نودى للصلاة من یوم الجمعة فاسعوا الی ذکر اللہ الایہ شیخ عبد الحق محدث دہلوی
 رحمہ اللہ در ترجمہ شکوہ تحریری فرمایند کہ مراد از ذکر اللہ صلوۃ جمیعہ است یا خطبہ وی و بموجب خطبہ تسلیم و بموجب جمیعہ است
 کذا قالوا و مذکور در تفاسیر آنست کہ مراد خطبہ صلوۃ ہر دو است چہ ذکر ہر دو را شامل است و ہر ہر دو صادق است

ALLAMA IQBAL LIBRARY

58144

J. & K. UNIVERSITY LIB.

Acc No..... 58144

Date 4 11 65

وحدیث ہم فضیلت دی ثابت است عن جابر بن عبد الله رضی الله تعالی عنہ قال خطبنا رسول الله صلی الله علیه وسلم
فقال یا ایها الناس توبوا الی الله قبل ان تموتوا الی ان قال واعلموا ان الله قد اقرض علیکم الجمعة فی مقامے هذا
فی یومی هذا فی شهری هذا من عامی هذا الی یوم القيمة فمن ترکها فی حیاته او بعد سے ولہ امام عادل او جابر
استغفابا او نحو دایم فلا جمع الله له ثملہ ولا بارک له فی امره الا ولا صلوة له ولا زکوۃ له ولا حج له و
لا صوم له ولا برکۃ حتی یتوب فمن تاب تاب الله علیہ الحدیث رواہ ابن ماجہ پس ازین حدیث استفاد شد
کہ جمعہ تا قیامت جاری رہے خواہد ماند و فضیلت و سے مدام باقی ست و ہر کہ از راہ استغفار و محمود ترک
خواہد کرد نماز و غیرہ دی قبول نیست تا آنکہ توبہ کند شیخ عبد الحق دہلوی کور شرح سفر السعادت می نویسند
کہ اگر مراد حقیقت محمود و استغفار اوست آن خود کفری ست صریح و بیح عبادت با کفر مقبول صحیح نبود مگر توبہ
و رجوع باسلام و این ظاہر ست چندان احتیاج بہ بیان ندارد و ظاہر آنست کہ محمود و استغفار در عمل مراد بود و بعد
مواظبت و مداومت گویا ترک کردن و تکاسل نمودن ایہامی بانکارہ استغفار وار و برین تقدیر ذکر عدم قبول
عبادت تغلیظ و تشدید باشد بر ترک جمعہ و انیمنی اشبه واقرب می نماید والله اعلم استحق ظاہر استدلال خفیہ در
اشتراک سلطان بہین حدیث معلوم می شود فصل دوم تذکرہ در بیان فضیلت روز جمعہ احادیث دین
باب بسیار وارد اند درینجا یک حدیث تیمنا مذکور می شود عن ابی لبابہ بن عبد المنذر رضی الله تعالی عنہ قال
قال البنی صلی الله علیه وسلم ان یوم الجمعة سید الايام واعظمها عند الله وهو اعظم عند الله من یوم الاحی و لیوم الفطر فیہ
خمس خلل خلق الله فیہ آدم و ابط الله فیہ آدم الی الارض و فیہ توئی الله آدم و فیہ ساعۃ لا یسال الله فیہا العبد شیاً
الا اعطاه ما لم یسل حراما و فیہ تقوم الساعة ما من ملک مقرب ولا سائر ولا ارض ولا ریح ولا جبال ولا بحر الا و من یشفق
من یوم الجمعة رواہ ابن ماجہ باب دوم فصل اول تذکرہ در باب ثواب نماز جمعہ احادیث و در باب بسیار
وارد اند و درینجا یک حدیث تیمنا مذکور می شود عن ابی ہریرۃ رضی الله تعالی عنہ قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم
اذا کان یوم الجمعة وقفت الملكۃ علی باب المسجین یکتبون الاول فالاول یکتب کل الذمی یدعی بذنہ تم کالذی یدعی
بقرة ثم یدعی بکبشام و حاجۃ ثم بیفۃ فاذا خرج الامام طود و انصفهم یستمنون الذکر متفق علیہ فصل دوم تذکرہ احادیث
در باب تمہید و تشدید بر ترک نماز جمعہ بسیار وارد اند درینجا یک حدیث از سفر السعادت تیمنا مذکور می شود عن ابن عباس
ان البنی صلی الله علیه و آلہ وسلم قال من ترک الجمعة من غیر ضرورة کتب سنا فقامی کتاب لا یحیی ولا یدل و فی
بعض الروایات ثلث رواہ الشافعی باب سوم فصل اول تذکرہ در بیان اشتراک مصر و ہدایہ منیمہ و لا یصح
الجمعة الا فی مصر جامع اونی صلی المصر و لا یجوز فی القری لقوله علیہ السلام لا جمعة ولا تشیرق ولا فطر ولا یحیی الا فی مصر جامع و مصر
الجامع کل موضع الہیر و قاض نفقہ الاحکام و یقیم الحد و و ذاعن ابی یوسف رحمہ الله عنہ انہم اذا اجتمعوا فی

۲
وہو الذی جائز ان یشترک فیہ
وہو الذی یخلف

اكبر ساجدهم لم يسعهم والاول اختيار الكرخي وهو الظاهر والثاني اختيار البلخي انتهى بحمد العلوم مولانا عبد العلي
 مرحوم در ارکان اربعه ميفرمايد اختلاف الروايات في ندهبنا فتوى ظاهر الرواية هو بلدة بهامام وفاضل صلح لا قامت
 الحد وروني فتح القدير بلدة فيها سلك واسواق ووال نصف المظلوم من الظالم دعالم يرجع اليه في المحادث وهذا اخصر
 حملوا قول امير المؤمنين علي رضي الله تعالى عنه على ما رواه عبد الرزاق لا تشيرون ولا جمعة الا في مصر جامع على احد هذين الزمان
 فان المصالح جامع لا يكون الا ما يشانه وعلى التفسير الاول المصالح هي اليه كافر لا تجب فيه اجمعه وعلى التفسير الثاني
 لا تجب في المصالح هي واليه ظالم لا يتصف المظلوم من الظالم ويرد هذين الروايتين ان الصحابة والتابعين لم يتركوا
 اجمعه في زمان يزيد الشقي مع انه لا شبهة في انه كان من اشد الناس ظمًا بالاجلح لانه هناك حرمة اهل البيت
 ولقي مصر عليه ولم يمر عليه وقت الا كان هو بعد والظلم من اباة ومار الصحابة الا حيار واما انتصاف المظلوم من
 الظالم فبعد منه كل البعد فانهم وني رواية الامام الى يوسف ثم المصنف موضع يبلغ المقيمون فيه عدد الاليع اكبر ساجده ايام
 في الهداية هو اختيار البلخي وروايتي كثير من المشايخ لما رواه انسداد اهل الزمان والولادة فان شرط اقامته الحد وروايتي
 المظلوم من الظالم تنفي وجوب اجمعه مع انما من شعائر الاسلام ونحن نقول قد وقع التماز في اقامته الحد وروايتي
 المظلوم من الظالم في اماره بنى امية بعد وفات معاوية الثاني في زمان عمر بن عبد العزيز قدس سره وني اماره بعض العباد
 ولم يترك اجمعه احد من الصحابة والتابعين ومن تبعهم فعمل انما ليسا بشرطين فان قابل الفتوى في ندهبنا الرواية المختارة
 للبلخي انتهى بالجمله از بهر وجهارت منقوله استفاد شد كه براي مصر جامع از ابى يوسف رحمه الله دور روايت است
 اول مختار كرخي وروم مختار بلخي وني از عبارات اخير تنبهاى شود كه روايت بلخي قويم و مرجح است كه موافق و مطابق است
 بعمل سلف صالحين از صحابه و تابعين و تبع تابعين و مصداق اين روايت جابجا در بلاد و قصبات يافت مى شود و روايت
 كرخي ضعيف و مرجح بر آيد كه خلاف است بعمل سلف صالحين بنابر اين اكثر فقهاء خفيه از مسلک كرخي رجوع كرده مسلک
 بلخي را اختيار كرده اند و او را مفتي به قرار داده اند چنانچه از در مختار نيز واضح مى شود و يشترط بصحتها سابقا شياء الاول
 المصنف هو الايسع اكبر ساجده ابله المكلفين بها وعليه تنويع اكثر الفقهاء مختار لظهور التواني في الاحكام انتهى در بحر الرائق
 وعليه فتوى اكثر الفقهاء وقال ابو شجاع هذا حسن ما قيل فيه وني الاول اجمعه وهو صحيح انتهى ودر شرح وقاية گويد واما اختارنا
 دون التفسير الاول لظهور التواني في احكام الشرع لاسيما في اقامته الحد وني الا مصار انتهى ودر رد المحتار حاشية ودر مختار
 مى نويسد و قد مر في الدرر على القول الآخر و ظاهر ترجيح انتهى پس بلا خطه اين روايات معتبره كه بندهيب بلخي مويده لا يا
 درين زمانه پرفتند و فساد و ظلمت و كفر كه نام و نشان از اقامته حدود و تنقيح احكام شرع و انتصاف مظلوم از ظالم
 اصلا پيدائست اختيار كردن مسلک بلخي از اهم مهمات واجب و لازم آيد و قابل فتوى در ندهيب ما هيمن روايت مختار
 خواهد گرديد بگويم صاحب رد المحتار بر قول صدر الشريعة واما اختارنا هذا من التفسير الاول الخ نظر كرده حيث قال تزييف

صدر الشریعه له عند اعتذاره عن صاحب الوقایه حیث اختار الحد المقدم لظهور التواتر فی الاحکام فریف بان المراد القدره
 علی اقامته وعلی ما صرح به فی المحققه عن اجماعه رحمه الله علیه بلده کبیره فیها مسلک واسواق ولها سائق و فیها وال یقدر
 علی انصاف المظلوم من الظالم کثرت علمه او علم غیره یرجع الناس الیه فیما یقع من الاحداث و هذا هو الاصح انما صاحب
 الهدایه ترک ذکر السکک والریاسیق لان الغالب ان الایمیر والقاضی الذی شأنه القدره علی تنفیذ الاحکام و اقامته الحمد و هو
 لا یكون الا فی بلد کذا بلکہ قول یقدر انما فی تعبیر یقدر و علی صدر الشریعه کما علمت و فی شرح الشیخ اسمعیل عن الدیلمی امیر
 المراد تنفیذ جمیع الاحکام بالفعل اذا جمعت قیمت فی عهد الظلم الناس و هو الحجاج و انه ما کان ینفذ جمیع الاحکام بل المراد و الله
 اعلم اقتداره علی ذلک اقول و یؤید انه لو کان الاخلال ینفذ بعض الاحکام خلا لیکون البلد مصرّاً علی هذا القول الذی هو
 ظاهر الروایه لزم ان لا تصح اجماعه فی بلده من بلاد الاسلام فی هذا الزمان بل فیما قبله من ازمان قیمن کون المراد الا قدر علی
 تنفیذ الاحکام و لکن ینبغي ارادة اکثرها و الا فتغیر علی الحاکم الا قدر علی تنفیذ بعضها یمنع من ولاده کما یقع فی ایام
 الفتنة من تعصب سفهاء البلد بعضهم علی بعض او علی الحاکم حیث لا یقدر علی تنفیذ الاحکام فیم لانه قادر علی تنفیذ ما فی غیرهم و
 فی عکسه علی ان هذا عارض فلا ینتبه انتهى بلخصاصا صلح اطبو خلاصه نیست آنچه صدر الشریعه تفسیر اول السبب ظهور
 توانی و تهاون و احکام تریف کرد و عذر از طرف صاحب وقایه پیش نمود که اختیار کردن وی حد مقدم بیان
 سبب مذکور است آن تریف وی خود فریف است بآنکه مراد از ان قدرت است بر اقامت حدود و اجراء احکام
 چنانچه از ابو حنیفه مروی است انه بلده کبیره انما نه آنکه تنفیذ جمیع احکام بالفعل مراد باشد زیرا که جمعه اقامت یافت در
 زمان حجاج که ظالم تر از وی کسی نبود و پرتلا هرست که وی تعمیل جمیع احکام نمیکرد بلکه مراد و الله اعلم اقتدار وی است
 بر ان ولیکن لائق نیست که اکثر احکام مراد دارند باجملة آنچه صاحب ارکان اربعه مسلک کرنی السبب تهاون اقامت
 حدود و اجراء احکام و انتصاف مظلوم از ظالم که مراد از ایشان از ان اقامت و اجراء حدود و انتصاف بالفعل
 تضعیف و تریف کرد و خود فریف کرد و دید بان تفسیر که صاحب رد المحتار نمود و قوت و ترجیح این مسلک بهمین
 تقریر بوضوح انجا مید و موافق و مطابق بعمل سلف صاحبین از صحابه و تابعین و تبع تابعین گردید زیرا که و الی بیان
 که در زمان ایشان بوده اند همه قادر بودند بر اقامت و غیره اگر چه بالفعل آن امور از ایشان جاری نبوده
 پس معلوم شد که در نیاب اقتدار شرط است نه جریان بالفعل باجملة رجوع کردن از مسلک کرنی و عمل بمسلک یعنی بدلت نهادن
 اقامت اعتباری ندارد و درین زمانه نیز و الی بیان صاحب اقتدار که بر اقامت و غیره ایشان را قدرت حاصل باشد بفضل کما
 در ملک عرب و عجم و هند موجود اند الغرض هر دو روایت که در تفسیر صاحب از ابی یوسف آمده مقبول و معتبر برآمدند
 و عمل بر هر دو ممکن است باین طریق که جایگاه اقامت جمعه بلا سلطان و امر وی ممکن نباشد و انجا مسلک کرنی اختیار باید نمود و در
 مجموع نقصان و خلل واقع خواهد شد ازینجاست که سلطان و امر وی درین باب شرط صحت نوشته اند متقدّمین فقها خفیه و غیره

ظاهر الروایه است اختیار کرده اند و در جایکه حاجت بسلطان و امر وی در نیاب نیست در اینجا مسلک بلخی
بجمل باید آورد که درین مسلک اجماع مسلمانان شهر کافیست فصل دوم تذکره در بیان اشتراط سلطان
ارکان اربعه تحریر میفرمایند و منها السلطان او امره باقامه الجمع عند الحنفیه خاصه لا عند الشافعیه فانهم یقولون اذا
اجتمع مسلمو البلده و قد موافقا و صلوا الجمع مختلفه جازت الجمع و اما مورین قبل السلطان افضل و لم اطلع علی دلیل یفید
اشتراط امر السلطان و ما فی الهدایه لانهما التمام کما عسی ان تقع المنازعه فی التقدیم و التقدیم لان کل انسان یطلب
لنفسه رتبه فلا بد من امر السلطان لیدفع هذه المنازعه فمذا را می لایست لا اشتراط لا اطلاق مخصوص و وجوب الجمع تم
هذه المنازعه تندفع باجماع المسلمين علی تقدیم و احبها ان رتبه السلطان یطلبها کل احب من الناس فعی ان تقع
المنازعه فلا یصح نصب السلطان لکن تندفع هذه المنازعه باجماع المسلمين علی تقدیم و احبها ان رتبه السلطان یطلبها کل احب من الناس فعی ان تقع
عسی ان تقع المنازعه فی تقدیم رجل لکن تندفع باجماع المصلیین فمذا فی الجمع ثم الصحابه اقاموا الجمع فی زمان فتنه بکر
امیر المؤمنین عثمان و کان هو اما سقا محصورا و لم یعلم انهم طلبوا الاذن فی اقامه الجمع بل الظاهر عدم الاذن لان هو لا
الاشقیاء من اصحاب الشریع یرضوا ذلک فعلم ان اقامه الجمع غیر مشروطه عند هم بالاذن و عمل بهذه الواقعه راجع استماع
عن هذا الشرط فیما تقدرا الاستیذان و افتوا بان ان تعد الامتیزان من الامام فاجتمع الناس علی رجل یصلی بهم کما
فی المعالم کثیره ناقلا عن التهذیب اتفق حاصل تقریر صاحب ارکان اربعه نیست که بر اشتراط امر سلطان و دلیل که
مفید اشتراط باشد در علم مایافته نمی شود و آنچه صاحب هدایه وقوع منازعت را علت بر اشتراط قرار داده است
این محض رای است که ازین اشتراط ثابت نمی شود و بنا بر اطلاق نصوص جمعه و تدافع این منازعت موقوف بر وجود
سلطان نیست بلکه تدافع آن باتفاق مردم هم که یکی امام قرار دهند می تواند شد و نیز وقوع منازعت فقط منحصر در
امر اقامه جمعه نیست بلکه وقوع آن در دیگر امور نیز محتمل است چنانکه در رتبه سلطان که هر شخص از مردم میخواهد که مارا
رتبه سلطان حاصل شود و در نیاب منازعت میکند پس بر رفع این منازعت تعیین سلطان صحیح نمی گردد بلکه
رفع آن باتفاق مردم که یکی را از قوم خود سلطان قرار دهند ممکن است پس همچنین است در اقامت جمعه
که یکی را از قوم امام تعیین کنند و چنانکه در جماعت نماز هم همین منازعت محتمل است که در تقدیم شخصی واقع گردد پس تدافع آن باتفاق
مصلیان می تواند شد پس همچنین است در اقامت جمعه و آنچه مولانا می نویسد که مارا علم بر دلیل اشتراط امر سلطان نیست این
نقی بکسب علم خود کرده اند و در نه از حدیث این ماحه که ولا امام باول او جابر که در باب اول مذکور است اشتراط ثابت می شود
و نیز از تقریر مولانا استفاده شد اشتراط سلطان و امر وی در باب اقامت جمعه خاص است نزد حنفیه و نزد شافعیه مشروط است
اجماع مسلمانان شهر کافیست و نیز منشاخ خفیه در صورت تعدد استیذان از سلطان ازین شرط رجوع کرده الکفای باجماع
منوده اند چنانکه روایتها و دیگر هم برین دلالت دارند و جمیع الرموز فی نوید و السلطان الکلیف ای الوالی

یعنی سلطان

مع د

تشریح سلطان

مع ایمن

السلطان جامع

الذی لیس فوقه وال عا ولا کان او جاز او قبل بشرط العدل کما فی قاضی خان والاطلاق شرعاً بان الاسلام لیس بشرط و هذا
 اذا امكن استیذانہ والا فان سلطان لیس بشرط فلو اجتمعوا علی جمل و صلو اجاز کما فی الجلالی وغیره و ای و ازین روایت معلوم
 شد که اسلام در سلطان شرط نیست زیرا که در کتب فقه لفظ سلطان مطلق آمده و قول باشرط عدالت در سلطان
 ضعیف است که خلاف است بحديث شریف که وال امام عادل او جاز او و در عالمگیری می نویسند فان لم یکن منه واحد
 منهم و اجتمع الناس علی رجل فلیصلی بهم جاز کذا فی السراجیه انتهى و در فتاوی قاضی خان نوشته الامام اذا منع اهل
 آن جمل یصلی بهم و ای ان قال فاما اذا نهي فتغنا او اضرا بهم فلم ان یجمعوا علی رجل فلیصلی بهم الجمعه انتهى و در مختار نوشته
 و نصب العامة الخطیب غیر معتبر مع وجود من ذکر امام مع عدم مجوز للضرورة انتهى و در کفایه شرح هدایه گوید و قال
 الشافعی السلطان لیس بشرط الملاءمه عن عثمان رضی اللہ تعالی عنہ حین کان محصوراً صلی علی رضی اللہ تعالی
 عنہ الجمعه بالناس ولم یروا انه صلی بامر عثمان فلما یحتمل ان فعل ذلک بامر عثمان و یحتمل لا یصلح حجة و لو فعل غیر اذنه انما
 فعل لان الناس یجمعوا علیه و عند ذلک يجوز لان الناس اصابوا الی اقامه الفرض فاعتبر اجماعهم انتهى و بالجمله ازین
 روایتها مستنبط می شود که تعذر استیذان بچند وجوه ثابت خواهد شد اول آنکه کسیکه احق باقامت جمعه است مانند سلطان
 یا نائبش در آنجا موجود نبوده و دوم آنکه سلطان از راه غنا و ضررسانی مردم را از اقامت جمعه مانع آید سوم آنکه
 سلطان در ایام فتنه محصور بود پس در تصور تها بابت تعذر استیذان مردم را می رسد که بلا اذن سلطان اقامت جمعه
 نمایند و بر این صحت تأدیه جمعه این اجماع کافی و معتبر خواهد شد و قطع نظر ازین تعذر استیذان و عدم تعذر وی در این
 صورت تصور خواهد شد که دستور استیذان از سلاطین وقت راجع و متعارف بود و بر طایفه است که درین زمانه
 بلکه پیش ازین بر مانده ای در از چون ملاحظه کرد می شود این دستور یک قلم موقوف است بر مسلمانان بطور خود
 باتفاق یکدیگر اقامت جمعه در بلاد و قصبات و قری می نمایند سلاطین را درین باب هیچ مزاحمت نیست پس درین صورت
 چه حاجت است بسطان و امروی موند یعنی است آنچه مولانا رفیع الدین دهلوی علیه الرحمۃ در استقنای بعد تحقیق حد
 و الارب می فرماید باقی ماند سخن در جواز جمعه تحقیقش آنست که در اصل جمعه یکجائی باید و در شهرهای بسیار کلان و وجا
 تجویر کرده اند پس بنا برین دستور اذن حاکم لازم آمد زیرا که تعیین مکان و امام اهل جاه و غرت مناقشه نمی کنند و
 چون دستور مسلمانان از صد سال برهم روند حاجتی با امام و اذن او نیست و مع هذا و فتاوی عالمگیری تعین امام
 نموده که اگر مسلمانان شهر یکی را در امور دینی مطاع و مطبوع سازند و اقامت جمعه کفایت است و از روی تواریخ
 دریافت می شود که اهل ماوراء النهر و عراق و عجم در وقت جنگیزی نماز جمعه بعد ازین ترک نکرده اند بنا برین در جاییکه
 شرط دیگر تحقق باشد از نقصان والی اهل اسلام جمعه باطل نگردد و انتهى بقدر حاجت باجمعه جمعه اگر از عجز شمار اسلام است
 و ضرورت می نباشد قطعی ثابت است بهر حال و بر هر تقدیر ادا باید کرد محض بفقده بعضی شروط بر عم خود که بدلائل ظنی ثابت است

ترک کردن امر قطعی را خیلی ناهمی و ضعف ایمانی است در اینجا قدری عبارت شرح سفر السعادت که فیه مطلب است منقول می شود و مقتضی حضرت شیخ عبدالحق دهلوی علیه الرحمه میفرمایند که و شاید به آنکه تعیین روز جمعه ازین امت با اجتماع بود حدیث عبد الرزاق را آورده اند که با سند صحیح از ابن سیرین روایت کرده و شیخ ابن حجر او را در شرح بخاری آورده که جمعه کرد انصار در مدینه پیش از قدم آنحضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله وسلم و پیش از نزول قرآن بدان گفتند که چون یهود را در ذریست که مجتمع می شوند و روی در هر هفته و انصار علی را نیز در ذریست مانند آن مائز بگردانیم و وزیر اگر مجتمع شویم در روی و ذکر کنیم مولی تعالی را و نماز بگذرانیم در روی و بجا آریم وظیفه شکر و عبادت را پس یوم العوده که نام قدیم روز جمعه است برای آن تعیین کردند و بر اسعد بن زراره که از روسای انصار بود و پیش از قدم حضرت مدینه بشرت اسلام مشرف شده بود آمدند و روی بایشان نماز گزار داد و اجتماع نمود بعد از آن قرآن نازل شد که اذ النودی للصلاة من یوم الجمعة النجس پس این حدیث دلالت کرد که صحابه روز جمعه را با اجتماع تعیین و اختیار کردند آنگاه بر آنکه اقامت از اسعد بن زراره جمعه را پیش از قدم حضرت مدینه و اجتماع صحابه بر آن صحیح است و احمد را بود و او در این مابجه از حدیث کعب بن مالک اخراج کرده که اول سبکه گزار و با جمعه را پیش از قدم حضرت رسول صلی الله علیه و سلم در مدینه اسعد بن زراره بود و اکثر بر آنند که فضیلت روز جمعه در اول قدم حضرت شد و آنحضرت بعد از اقامت سه روز بقبار و جمعه قصد آمدن مدینه مظهر کرد و هم در میان راه نماز جمعه گزار و برین تقدیر اجتماع صحابه در روز جمعه با اسعد بن زراره با اجتماع صورت اشکال پیدا نکرد و بقولیکه گویند فضیلت جمعه در یکم بود و خالی از اشکال نیست شیخ ابن حجر فرماید و در نسبت که حضرت جمعه را در مکه بومی دانسته باشد ولیکن بر اقامت و اجتماع مردم بر آن آن در مکه قدرت و ممکن نیافته چنانچه تردد از قطنی حدیثی از ابن عباس نیز درین باب آمده و صحابه از اهل مدینه آنرا نشنیده و در نیافته و آنرا با اجتماع خود پیدا کرده و اجتماع نموده و ذکر و عبادت و نماز لازم نیست که جمیع خصوصیات که در جمعه وارد است بوده و اینقدر مقصود کافی است و الله اعلم انتهى بقدر الحاجة باجمله ازین عبارت چند امور استفاد شدند اول اقامت از اسعد بن زراره جمعه را پیش از قدم حضرت صلی الله علیه و سلم و پیش از نزول آیت جمعه دوم اقامت از آنحضرت صلی الله علیه و سلم جمعه را بعد از نزول آیت جمعه سوم فضیلت جمعه در مکه منظمه بعد از نزول و عدم اقامت و دوران باعث عدم قدرت و ممکن بر و پس از اول و دوم متبسط می شود که اقامت جمعه در قمری جایز است زیرا که مدینه طیبه قبل از قدم دوم و هم در ابتدا بعد از قدم دوم و اقامت حدود و تنفیذ احکام موافق مسلک کرنی اصلا نبود و چون بغور و تامل ملاحظه کرده می شود مسلک یحیی هم باین واقعیه صحیح موافق و منطبق نمی گردد بدلیل آنکه در وقت اقامت از اسعد بن زراره جمعه را نیز در وقت اقامت از آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم در مدینه طیبه بجا نبود و آنکه در کبر مساجد و تخمین تقدیر عدم گنجایش مردم کرده باشند آری در اول نزول برکت شمول آنحضرت در منازل نبی و عربین

تذکره ائمه

خوف که حوالی قبا بود و در مدت اقامت خود البته اساس مسجد قبا فرموده بودند و مدت اقامت سه روز و بر و استی
 چهار روز و بر و استی نیز یاده از آن نقل کرده اند و جایکه حضرت اول جمعه گزارده بودند مسجد بنو دین از آن در آنجا
 مسجد بنا کرده اند که آن جمعه مسجد مشهور است که بواسطه استفاد من جذب القلوب باجمه ازین واقعه صحیح واضح و لایح گوید
 که حدود مصر از جانب شارع علیه السلام مضبوط نیستند محض رای مجتهد است و بالفرض در زمان اقامت جمعه از اسعد بن زرار
 بمشرت مسلمانان بنویسند که در اکبر مساجد عم نگینش تقدیر کرده شود و در جذب القلوب می نویسد و می بعد از قدوم مدینه
 باین دوازده نفر و بقولی با چهل تن بانداد و اسعاد و اسعد بن زرار در مدینه جمعه اقامت نمود و این اول جمعه بود که درین
 بلد طبع اقامت یافت آتی و ظاهر است که چهل تن در مسجد غیر نیز نگینش خوانند که دوازده اکبر مساجد چه گوید و نیز صحت
 تادیبه جمعه در دیهات از روایت فقیه مستنبطی شود چنانچه در رد المحتار می نویسد و تقع فرضانی القصبات و القری
 الکبیرة فیما اسواق قال ابوالقاسم ندبلا خلاف اذا اذن الی الی او القاضی بنیاز المسج الجامع و ادراک جمعة لان هذا جمعة
 فاذا اتصل به حکم صار جمعا علیه و فیما ذکرنا اشاره الی انه التجوز الجمعة فی الصغرة التي لیس فیها قاض و منبر و خطیب
 كما فی المصنوعات و الظاهر انه ارید به الکراسته لکراسته النقل بالجماعة الا ترى ان فی الجواهر لا صلوا فی القر که جمع اداء الظهر
 و بناء اول متصل بالحکم فان فی فتاوی الدیناری از ابنی مسجد فی الرستاق بامر الامام فهو امر باجملة اتفاقا علی ما قال
 السنخسی فافهم آتی پس ازین عبارت استفاد شد که جمعه در قصبات و دیهات خرد یا کلان باذن والی یا قاضی
 بالاتفاق فرض واقع خواهد شد و آنچه نوشته که جمعه در و خرد که در و می قاضی و منبر و خطیب نیستند جائز نیست
 پس ازین اشاره مفهوم شد که اگر باشند جائز خواهد شد و بنای مسجد با امر امام پس آن امر است برای اقامت جمعه
 بالاتفاق گویم منبر از شرائط صحت جمعه نیست که بدون آن جمعه صحیح نباشد پس فی زماننا و ولایت محکمه نصاری
 و غیره موجب تعدد استیذان یا باعث عدم تعارف و رواج استیذان از سلاطین وقت اتفاق مسلمانان در اقامت
 جمعه در قصبات و دیهات خرد یا کلان معتبر خواهد شد و بجای اذن والی قرار خواهد یافت و همچنین بنای مساجد هم
 موقوف بر تراضی ایشان خواهد گردید و چنان معلوم می شود که در زمان سابق حق اقامت جمعه بنحی حقوق رعایا بود که ندیده
 امر اتعلق داشت چنانچه بخاری در باب الحجة فی القری والمدن در نمینی حدیثی از ابن عمر ع آر و قال سمعت رسول الله
 صلی الله علیه وسلم یقول کلکم راع و زاد الیث قال یونس کتب رزق بن حکیم الی ابن شهاب و انما مع یونس یوئس یوادی
 القری بل تری ان اجتماع وزیر علی ارض یعلما و فیها جماعة من السوادان و غیرهم وزیر یونس علی ابله
 فکتب ابن شهاب و انما سمع بامر ان یجمع بحسبه ان سالما حدیثه ان عبد الله بن عمر یقول سمعت رسول الله
 صلی الله علیه وآله وسلم کلکم راع و کلکم مسؤل عن رعیته الامام راع و مسؤل عن رعیته الحدیث و در بخاری
 مطبوعی در فیل این حدیث عایشه نوشته قول بخیره اسے بخیر ابن شهاب زیر قاسا لما حدیثه انخ استدلال

به علی ان من کان امیرا علیه ان یراعی حقوق رعیتیه ومن جملة حقوقهم اقامه الحجته و به المطابقه لقرینه انتهی پس
 مراعات این حق بر امر او تعلق او با ایشان در حق رعیت ظاهر بنا بر صحت وقت بود که از تعلیل بدایه و بجز مستند
 می شود که انما کان شرط الصحة لانها لتمام مجمع عظیم وقد تقع المنازعه فی التقدم والتقدم وقد تقع فی غیره فلا بد من تنسیحها
 لامر او در کفایه شرح بدایه نوشته قوله فی التقدم ای لنفسه التقدم ای لغیره قوله وقد تقع فی غیره من نحو اداس من سبق
 الی المجمع ومن الادار فی اول الوقت و آخره ومن نصب الخطیب انتهی و مولانا بکرم العلوم این تعلیل را تضعیف
 و تزکیف کرده اند چنانچه بالا مذکور شد باجماع معلوم شد که در زمان سابق مسلمانان از اهل جاه و شمت در باب
 تقدم و غیره در امر اقامه جمع مناقشه و منازعه میکردند پس بنا بر صحت تکمیل این امر تدافع فتنه متنازعه حق
 اقامه با امر او سلاطین مفوض گشت الآن این امور متنازع فیها در مسلمانان اهل جاه نفوذ اند حاجت سلطان و
 امیر اصلا نیست فقط اجماع مسلمانان بر تکمیل امر مذکور و تدافع این فتنه در ین باب کافیست چنانچه مولانا بکرم العلوم
 در ارکان اربعه که عبارتش بالا مذکور شده و نیز مولانا رفیع الدین دیوبندی علیهما الرحمه در مستقیمی که بالا نقل
 شده بانیضی اشاره فرموده اند والله اعلم و از امر سوم مستنبط می شود که جمعه در دار الحرب فرض است و اقامه
 او در صحیح و جائز است لال آنکه در زمان فرضیت جمعه یقینا که منظره دار الحرب بود و ارشاد آنحضرت بر آن
 اقامت شده بود مگر بسبب تسلط و غلبه کفار مکن و قدرت بر اقامه حاصل گشت پس مانع از اقامه همین
 تسلط بود و پس نوشته اند که در عهده اری کفار جمعه صحیح و جائز است چنانچه در عالمگیری می نویسد بلاد علیها
 ولایة کفار بخیر للمسلمین اقامه الحجته و یصیر القاضی قاضیا بتراضی المسلمین و یکب علیهم ان یتمسکوا بالیاسم
 کذا فی المعراج الدرایه انتهی پس از اینجا باطل شد قول کسیکه گوید که جمعه در دار الحرب فرض نیست و اقامه
 او در وی صحیح و جائز نه و نیز نوشته اند که تا دایه جمعه در ایام فتنه صحیح است چنانکه در رد المحتار می نویسد و لو ان
 الوالی و لم یحضر لفتنة و لم یوجد احد من الحق اقامه الحجته نصب العامة لهم خطیب بالضرورة کما سیاتی مع انه لا امیر
 ولا قاضی ثم اصلا و بهذا ظهر جمل من یقول لا تصح الحجته فی ایام الفتنة مع انها تصح فی البلاء و التي استولی علیها الکفار
 انتهی پس از اینجا ظاهر شد جهالت آنکس که گوید جمعه در ایام فتنه صحیح نیست با وجودیکه صحیح می شود در عهده اری
 کفار و در ایام حدوث بلوی مجموع می شد که بعضی علماء این زمانه باین وجه قوی بعدم صحه جمعه داده اند خاتمه مذکوره
 در بیان تا دایه صلوة اربع بعد از جمعه بنیت ظهر بسبب وقوع شک در صحه جمعه و وقوع شک در صحه جمعه ظاهر ابد و جمعه
 معلوم می شود اول بسبب روایت عدم تعدد جمعه در یک شهر دوم بسبب شک در تحقق شرائط جمعه بیان اول
 باید شنید بدانکه تعدد جمعه در یک شهر در چند جابرند بسبب راجح جائز است چنانچه از عبارات در مختار واضح می شود
 و گوئی فی مصر واحد لواضع کثیره مطلقا علی المذهب و علیه القوی شرح المجمع یعنی و اقامه فتح القدر و فقا للمصحح

و علی الرجوع فاجتمع لمن سبق تحريمه و قصد بالمعية و الاشتباه فیصلی بعد آخر ظهر و کل ذلك خلاف المذهب فلا یعول علیه
 كما مره فی البحر و فی الجمع الا ان غیر المطلب و الا حواشی بنیت آخر ظهر او کت و قته لان وجوبه علیه باخر الوقت انتهى بالجمله
 تاویه جمعه در یک شهر در چند جامه مطلقا جائز است شهر کلان باشد یا خرد و در هر دو جانب وی نه فاصل باشد مانند بغداد
 یا نه و در میان کابل باشد یا نه و جمعه در دو مسجد باشد یا اکثر و قسقا اطلاق نیست که لازم نمی آید که تعدد بقدر حاجت
 بود پس تحقیق ذکر کرد امام شریعی این سخن را که صحیح از مذہب احنیفة جواز اقامه جمعه است در یک شهر و دو مسجد باشد
 زیاده از آن و بان عمل میکنیم بنا بر اطلاق لاجتماع فی مسجد یکت تحقق شرط مفرق پس بیشک مذہب جواز مطلقا زیاده را
 و التزام ادای جمعه در یکجا موجب حج است که مردم را وظی مسانت و راز برای حضور جمعه مشتقت خواهد شد و حال آنکه دلیل عدم جواز
 تعدد یافته نمی شود بلکه قضیه ضرورت مقتضی عدم اشتراط اتحاد موضع است خصوصاً و قتیکه شهر کلان باشد و بقول مرجع
 زیاده از دو جائز نیست چنانچه در بدائع مذکور است پس برین قول جمعه انگس صحیح است که تحریر می آید از دیگران سابق باشد
 و در صورت معیت و اشتباه فاسد خواهد شد فلذا اگر از بعد از جمعه صلوٰة ظهریت آخر ظهر و بر قول راجح میگذارد که فتوا
 صاحب بحر چند بار بعد از نماز ظهر جاری شد بنا بر خوف اعتقاد عدم فرضیت جمعه و در کج گفته که در فعل آن احتیاط نیست
 زیرا که جواز تعدد و ارجح و اقوی است از روی دلیل نه اما بهیوست تفاوت من رد و المختار گویم اگر تعدد بقدر حاجت بود اولی و نسبت
 زیرا که زائد از قدر حاجت چنانچه شری گفته باعث تعلیل جماعت است پس در شهرهای کلان همچنین در شهرهای خرد و قصبات
 و دیهات هر قدر که حاجت باشد تجویز نمایند و عبارت اخیر بکذا و قد افقت مراراً بعد صلوٰة الاربع بعد یا بنیت آخر ظهر خوف
 اعتقاد عدم فرضیت الجمعه و هو الاضیاط فی زماننا و من لا یخاف علیه منفسه نهاناً اولی ان یکون فی بنیت خفیه استی
 پوشیده ماند که اعتقاد عدم فرضیت جمعه درین زمانه باخرتیه رسیده است که بسیاری از عوام و نیز بعضی از خواص جمعه را
 عدا ترک کرده اند و این منفسه از تاویه یمن صلوٰة اربع پیدا شده است و الضایفه لهذا طال فی فتح القدر فی بیان
 و لا یطهرهم قال اما اکثر یافیه نوعاً من الاکتار لما تسمع عن بعض اهل الجهل انهم یتقسمون الی مذہب الحنفیة عدم فتر اضواء و منشا عظم
 بسیاری من قول القدر و من صلی الظهر فالحرمة لترك الفرض و حقه الظهر لما شذکره و قد صرح اصحابنا بانها فرض اکد من الظهر
 و یکفر جاحداً استی اقول قد کثر ذلك من جملة زماننا ایضاً و منشا جهل صلوٰة الاربع بعد الجمعه بنیت الظهر و انما وضعها بعض
 المتأخرین عند الشک فی صحیحة الجمعه بسبب رواية عدم تعدد و بان فی مصرواحد و لیست هذا الرواية باختارة و لیس هذا القول
 اعنی اختیار صلوٰة الاربع بعد یا مرویاً عن احنیفة و صاحبیه استی مافی بحر الرائق پس ازین عبارت استفاد شد
 که منشا غلطی جاهلان که عدم فرضیت جمعه را به مذہب حنفی منسوب میکنند قول قدوری است که هر که ادا کند ظهر پس
 حرمت بنابر ترک فرض است و ظهر صحیح است و بیشک تصریح کرده اند اصحاب که فرضیت جمعه اکد است از ظهر و منکر و کافر و منشا جهل
 ایشان تاویه اربع است بعد از جمعه بنیت ظهر و خراج کرده اند این را بعضی از متأخرین قسماً شک واقع شده و در جمعه بسبب روایه عدم تعدد

در یک شهر و این روایت غیر مختار است و احتیاط صلوة اربع بعد از نوحه از ابو حنیفه و حجتین مرویست گویم قول قدس متفحص است برین اصل که فرض وقت صل
بروز جمعه نیز حقیقه است و جمع بدل است از واصل لیکن امر بتأیید جمعه بر استقامت ظاهر است بنابراین چون ادوایا کرد قبل از وقت
جمعه صحیح خواهد شد نه با اگر چه اقتضای ظاهر حرام است و نزد اکثر مقلدین و از فرض نیست زیرا که فرض وقت واصل نزد ایشان جموع است بکذا یفهم من
کتاب الفقهاء بآنکه صاحب رد المحتار بر قول بکر که ان لا احتیاط فی فعلها کلام کرده بحث قال اقول فی غیر بل هو الاحتیاط بمعنی الخروج عن
الحدود بقیین لان جواز التعدد وان كان ارجح واقوی دلیل لا کمن فی شبهة قویة لان خلافه مروی عن ابی حنیفه ایضا و اختاره
الطحاوی و الترمذی و صاحب المختار و جعله الثبانی الاظهر و هو ذهب الشافعی و المشهور عن مالک و احمد الروایتین
عن احمد کما ذکره المقدسی فی رساله نور الشمعة فی ظهر الجمعه بل قال السبکی من الشافعية انه قول اکثر العلماء ولا یحفظ عن
صحابی و لا تابعی تجوز تعدد یا آه و قد علمت قول البدیع ان ظاهر الروایت فی شرح المینة عن جوامع الفقهاء انه
ظاهر الروایتین عن الامام قال فی النهرونی الحادوی القدسی و علیه الفتوی و فی التکملة للدراری و به ناخذ آه فهو ضعیف
قول محمد فی المذهب لا قول ضعیف و لا اقل فی شرح المینة اولی هو الاحتیاط لان الخلاف فی جواز التعدد و عدمه
قوی و کون الصیح الجواز للضرورة للفتوی لا یمنع شرعية الاحتیاط للفتوی آه قلت علی انه لو سلم ضعفه فی الخروج عن خلافه
اولی تکلیف مع خلاف هو لا الائمة و فی الحدیث المتفق علیه من القی الشبهات استیثیر الیه و عرضه و کذا قال بعضهم فممن
یقضی صلوة عمره انه لم یقینه منها شیء لایکرمه لانه اخذ بالاحتیاط و ذکر فی القیة انه احسن ان کان فی صلوة خلاف
المجتهدین یکفینا خلاف ما مروی فی القیة لما تبلی اهل مرویاتاته اجمعتین فیها مع اختلاف العلماء فی جوازها
امر المؤتم بالاربع بعد یا تمامه و نقله کثیر من شراح الهدایة و غیر ما و تد او لوه و فی الطیمریه و اکثر مشایخ بخاری علیه
السلام عن الائمة بقیین ثم نقل المقدسی عن الفتح انه یبغی ان یصلی اربعینوی بها آخر فرض او کت و قته و لم اؤثر
ان ترد فی کونه معروض تعدد و اجمعه و باجمعه فقد ثبت انه یبغی الا بیان بهذه الاربع بعد اجمعه لکن بقی الکلام فی
تحقیق انه واجب او مندوب قال المقدسی ذکر ابن الشخنة عن جده التصريح بالندب و بحث فیها بانه یبغی ان یکون عند
مجرد التعمیم اما عند قیام الشک و الاشتباه فی صحة اجمعه فالظاهر الوجوب انما اظننا فی ذلك لدفع ما یوهمه کلام الشارح
تبعا للبحر من عدم فعلها مطلقا نعم ان ادعی الی مفسدة لا یفعل بهار او الکلام عند عدمها و لذا قال المقدسی نحن لانام
بهذا لک اشغال هذه العوام بل تدل علیه الخواص و لو بالنسبة للیم انتهی تخصا بالجملة ازین عبارت بطور خلاصه مستقفا
شد که روایت جواز تعدد و اگر چه ارجح واقوی است از روی دلیل و لیکن در وی شبه قوی پیدا شد باین سبب
که خلاف آن از ابو حنیفه و دیگرانکه و قدما مرویست پس روایت عدم جواز تعدد و در نیوقت معتد و رند هب
برآمده قول ضعیف پس بنابراین احتیاطا تاویه اربعه بعد از جمعه در صورت توهم مستحب است و در صورت شک
و اشتباه واجب و این طوالت کلام در یتاب برآه آن کرده شد که در بحر مطلقا بعدم تاویه اربعه فتو
ک

که در حدیث شریف بر دایت ابوهریره رضی الله عنه و دیگر صحابه رضوان الله علیهم اجمعین وارد شده که اگر
 بنی اسرائیل دنی را گرفته و فرج میگرداند کفایت میکرد لیکن ایشان بر خود سخت گیری کردند حق تعالی نیز
 بر ایشان سخت گیری فرمود و انتهی پس درین ماده نیز قول راجح را که مطلق مبهم است و در وی آسانی از جانب
 شارع است ترک کرده و قول مرجوح را که مقید معین است و در وی سختی و ضیق است اختیار خواهند کرد
 پس از جانب شارع نیز سخت گیری خواهد شد که تبرک آن بر روز فردا ملام و معاتب خواهند گردید فلذا بر ما
 لازم است که نص مصر را که مطلق مبهم واقع است بر اطلاق و ابهام خود بگذاریم چنانچه آنحضرت صلی الله علیه و سلم
 گذاشته داین برای آسانی است بر امت حاصلش این است آنچه از جانب شارع مطلق مبهم واقع است و او را چنین
 طور باید گذاشت و بر مقید معین حمل نباید کرد و نیز از قاعده مضبوطه اهل اصول معلوم میشود که مقصود شارع
 در دین آسانی و رفع هرج است چنانچه از اشباه و نظائر که در قاعده رابعه مینویسد مستفاد میشود و المشقة
 تجلب التيسر الاصل فيها قوله تعالى يريد الله ليمحى البسوس ولا يريد لكم العسر وقوله تعالى وما جعل عليكم في الدين من
 حرج و في الحديث احب الدين الى الله تعالى الخفيفة السهلة قال العلماء يخرج على هذه القاعدة جميع اخص
 الشرح و تحقیقاته و اعلم ان اسباب التحفيزات في العبادات و غیره سبعة الى ان قال السبب السادس العسر
 عموم البلوی انتهى لمخصر و تفرعات درین سبب بسیار مذکور اند از انجمله میگوید و ليس من القراءة شيئا حتى
 الفاتحة عملاً بقوله تعالى فاقرؤا ما تيسر من القرآن و التيسر بحيث لا يجوز غيره عسر و اسقط القراءة عن المأموم
 بل منعه منها شفقة على المأموم دفعا للتخليط منه كما يشاهد بالجامع الازهر الى ان قال السبب السابع النقص
 فانه نوع من المشقة فماسب التحفيف و هذه فوائد مهمة ختم بها الكلام على هذه القاعدة الى ان قال الفائدة
 الثامنة المشقة و الحرج انما يعتبران في موضع لالنص فيه و اما مع النص بخلافه انتهى لمخصر بالجملة از قاعده
 مضبوطه المشقة تجلب التيسر که اصل آن از نصوص و احادیث ثابت است و جمیع خص شرح و تخفیفات وی از
 قاعده می بر آیند معلوم شد که اسباب تخفیفات در عبادات و غیره هفت اند از انجمله سبب دس عسر و بلوی است
 و تفرعات درین سبب بسیار مرقوم اند که از انجمله مینویسد که امام ابوحنیفه برای قراة چیزی از قرآن تا آنکه فاتحه
 را معین نکرده بنا بر عمل بر اطلاق نص فاقرؤا ما تيسر من القرآن و تعیین باین حیثیت که غیر فاتحه جائز نباشد موجب عسر
 و ساقط کردن قراة را از مأموم بلکه منع کرد و او را از ان بنا بر شفقت بر مأموم برای دفع خلط از ان و از انجمله سبب سابع
 نقص است که نوعی است از مشقت پس مناسب است در وی تخفیف و چند فوائد اند که کلام را با آنها برین قاعده
 ختم کرده و از انجمله فائدة ثالثة مشقت و حرج است و این هر دو معتبر در ان موضع خواهند شد که در وی نص
 وارد نشده باشد و در مخصوص معتبر نیستند پس مسئله متنازع فیه نیز برین اصل متفرع خواهد شد

لای ابو حنیفه

و بر تفریع که در سبب سادس نوشته نیز منطبق خواهد گردید زیرا که تعیین یک موضع برای اقامت جمعه باین حیثیت که زیاده از آن جایز نباشد موجب عسوست زیرا که مردم را در حضور جمعه طریقه مسجده جامع مخصوص شهر باشد بسیار کلان مانند کلکته و غیره در طی مسافت طویل خلیه مشقت و حرج واقع خواهد شد و نیز در التزام اتحاد موضع اقامت دیگر حرج عظیم واقع است که یک مکان گنجایش مردم و همچنین شهر با محال است پس بنا بر دفع مشقت و حرج انهم مردم بمقتضای مشقت بر حاضران جامع تجویز تعدد مکان اقامت جمعه واجب لازم آید و در عدم جواز تعدد نقضی وارد نه شده کما مراد ذکره پس مشقت حرج در نیایب معتبر خواهند شد بالجمله این صاحب رد المحتار قول مرحوب را بتائید و ایات ضعیفه که اصل آنها از احادیث ثابت نمیشود و قول معتد فی المذهب و غیر ضعیف نوشته بحکم قضیه کلیه مذکوره از دایره اعتماد خارج شد و باز بر کفر ضعف خود عائد گردید و غیر محتار و منوک العمل بر آید و چونکه بنای تادیبه اربع مبنی برین بنیاد ضعیف و بی اصل بود لا محاله باین تقریر در هم و بر هم گردید و آنچه صاحب رد المحتار در عبارت منقوله بالا مینویسد که و کون الصبح الجواز لا ضروره للفتوای و لا یمنع شریعه الاحتیاط للتقوی این سخن است حق است بشرطیکه عمل با احتیاط بمنکرات و منهیات نگردد و در نه شریعه الاحتیاط ممنوع است چنانچه از کلام عالم ربانی حجت الاسلام امام غزالی علیه الرحمه که در گیمیا سعادوت می فرماید مستفاد میشود که و این احتیاطها که عادت صوفیان است از جورب داشتن و از اسیر گرفتن و آب پاک بیعتن طلب کردن و آفتاب نگاه داشتن تا کسی دست در آن نگیرد هبت نیکوست تا آنکه گفته چه آن احتیاطها نیکوست لیکن بشرط تا آنکه گفته شد ششم آنکه این احتیاط بمنکرات و منهیات ادا نه کند چنانچه هر سه بار زیاد کند در طهارت که بار چهارم منتهی است یا طهارت در از کند و مسلمانان در انتظار وی باشد که این نشاید یا آب بسیار بریزد یا نماز از اول وقت تاخیر کند یا امام باشد و اهل جماعت را در انتظار دارد تا آنکه گفته که این چنین کار با سبب احتیاطی که فرضیه نیست مباح نگردد و انتهی ملحقاً بقدر الحاجة پس ما نحن فیه تادیبه اربع احتیاطاً اگر مخیر بمفیده خوف اعتقاد عدم نهضت جمعه که از منکرات و منهیات است خواهد شد پس در این صورت بسبب احتیاطی که فرضیه نیست مباح نخواهد گردید و این اعتقاد و فی زماننا ظاهر است و نیز شیخ عبدالحق محدث دهلوی در شرح سفر السعادت می فرماید که بعضی گفته اند که این چهار رکعت که بعد از جمعه احتیاطاً به نیت ظهر گذارد و بهتر آنست که پیش از جمعه بگذارد و زیرا که چون جمعه را با جماعت گذارد پس از آن به نیت ظهر گذارد و اسأوه ظنی بمسلمانان لازم آید که نمازیکه گذارد و اند فاسد بود انتهی بقدر الحاجة گویم این اسأوه ظنی بمسلمانان در صورت گذاردن این چهار رکعت پیش از جمعه نیز متصور است زیرا که گذاردن وی بنابر همین خیال است که نمازیکه ادا خواهند کرد و

فاسد خواهد شد و بر ظاهر است که اساره ظنی مسلمانان بحکم آنکه کفر می یابند یا ایمان ازین امنوا جنبوا کثیرا من الطن
 ان لبعض الطن ثم حرام است لبس هرگاه که احتیاط مستلزم حرام باشد تا و نه آن مطلقا جائز نخواهد
 شد باجملة قول صاحب بحر الرائق که انه لا احتیاط فی فعلها لانه العمل باخوی الدلیلین از راه انصاف
 و تمیض غایت احسن و انساب است زیرا که در تمییل برین قول از هر دو منظورند کوری یعنی اعتقاد عدم و تمییز
 جمیع و اساره ظنی محفوظ میماند و آنچه مخفی مذکور در عبارت منقوله لا یمنو لیسید لکن بقی الکلام فی تحقیق آن واجب
 او مذکور و قال التقی ذکر ان استخفا عن جده النضر بحال الذنب و بحث فیہ بان میغی ان یكون عند مجرد
 التوهم اما عند قیام الشک و الاشتباه فی صحة الجملة فالظاهر الوجوب پس بر تقدیر تسلیم صحت تأویله
 در حکم وجوب بحالت قیام شک و اشتباه کلام است زیرا که توهم و شک در لغت بمعنی گمان آمده و هو
 خلاف البیقین و اشتباه بمعنی پوشیده که هو المستفاد من الصحاح پس اشتباه نیز خلاف یقین بر آید
 همچنین اصل قضایه معلوم میشود چنانچه در اشتباه و نظائر و فائده ثانیه که متعلق بقاعدة التمسک
 لایزال بالشک است بنویس. الشک تساوی الطرفين و الظن الطرف الراجح و هو ترجیح جهة صاحب
 و التوهم زعمان جهة الخطا و اما اکر الراي و غالب الظن فهو طرف الراجح اذا اخذ به القلب و هو اعتبار
 عند الفهماء که ذکره الامام سیستانی و حاصله ان الظن عند الفقهاء من قبیل الشک لانهم
 یسیدون به الرد بین وجود الشی و عدمه سواء استبرأوا ترجیح احدیهما و لا قالوا فی کتاب الاقرار
 لوقال له علی العرف فی ظنی لا یلزم من الشک الشکی و غالب الظن عندهم ظنی بالیقین و هو الظن
 بمعنی علیه الاحکام لیرتد ذلك من تصحیح کلامهم فی الباب و هو ان فی نواقض الوضوء بان الثیاب
 کا لم یحقق و خرجوا فی الطلاق یا نه او اظن الوقوع لم یقع و اذا غلب علی ظنه وقع انتهى بان فی الاشتباه
 و البیضا فیه فی القاعدة السادسة و السبعة بالثبوت و البیس بنبات بالجاء از خبر صاحب اشتباه
 و نظائر معلوم شد که نزد فقهاء ظن و توهم و اشتباه همه ملحق لشک اند که مراد ایشان بان رد و است
 در میان و بودنی و عدم و ی هر دو طرف مساوی بودند یا یکی را برد دیگری ترجیح بود اگر چه حدود این
 چهار اندکی الجملة متفاوت اند الا در اصل معنی ترد و مشترک اند ولیکن اکر رای و غالب ظن ملحق
 بیقین است زیرا که معنی ترد و در حد این هر دو مفقود است و احکام از ندب و وجوب هر یک
 ازین اقسام مذکور از تفویضات که درین عبارت منقول اندی بر آید چنانچه بر ما بران فن فقه
 و اصول پوشیده نخواهد شد باجماع حکم بوجوب در صورت غالب ظن و اکر رای کرده خواهد شد
 و در صورت توهم و شک و اشتباه بنویس چنانچه از تفویضات مذکور است و میشود پس حکم کردن

بوجوب در صورت قیام شک و اشتباه خلاف لغت و اصطلاح قضا است و آنچه مخفی مذکور در عبارت رد المختار نوشته و اما اهلنا
 فی ذلک لدفع ما یؤید به کلام الشارح بقوله للبحر من عدم فعلها مطلقا انما یس یسکون منع کردن شارح از روی و ابتلع بجز از
 تاوید اربع مطلقا بر تقدیر خوف مفسده اعتقاد عدم فرضیت جمعه از راه انصاف امریست مقبول زیرا که این خوف چنانکه در
 ادای جهر متصور است و در خفیة نیز متصور آری اینقدر فرق التیه هست که در جهر خوف این مفسده زیاده ترست که بطرف
 دیگران منجر می شود و در خفیة فقط بر خود عائد میگردد زیرا که این امر اعتقاد است که از قلب تعلق دارد که جهر و خفیة هر دو درین
 محل مضارند و قول مقدسی نحن لانما انما نیز موبد کلام بجز است زیرا که درمی بلحاظ خوف همین مفسده عوام را با دای اربع حکم
 مکرده مطلقا و خواص را بروی دلالت نمود پس کلام مقدسی موبد کلام صاحب رد المختار است نعم ان ادای مفسده
 لا یفعل چهار انمیکرد و گویم خواص را نیز بر تقدیر تاوید ازین مفسده و نجات معلوم نمی شود زیرا که تاوید ایشان بهین عقاود
 خواهد بود که جمعه گزارده ایم فرض واقع می شود و یانه بیان وجه دوم یعنی تاوید اربع بعد از جمعه بسبب وقوع شک در تحقق
 شرائط جمعه بدانکه شکوک از جمله شرائط جمعه که به نسبت شرط مصر و شرط سلطان واقع بود و بفضل تعالی کما یغنی بدلائل
 روایات کتب معتبره رفع کرده شد و هیچ دقیقه از دقائق شکوک که در ذهن اکثر مردم طاری بود فرو نگذاشته حتی که
 که اقامت جمعه در تقصبات و قسری از دلائل ثابت کرده و اجماع مسلمانان را بان وجوده که بالا مذکور شدند و اجماع اقامت
 جمعه قائم مقام سلطان ساخته و در باقی شرائط اتفاق است که کسی را در آنها نزاعی نیست باجمعه جمیع شرائط محقق جمعه متحقق
 شدند و هیچ عذر برای تاوید صلوة ظهر احتیاطا باقی نماند پس الا ان در تاوید آن بجز آنکه اجماع و فرض در یک وقت لازم
 می آید و آن غیر مشروع است هیچ فائده مترتب نیست و دیگر مخطور آنچه بالا مذکور شد از اعتقاد عدم فرضیت جمعه با سائر
 طعن مسلمانان بروی اضافه است حاصلش اینست که هرگاه اقامت جمعه بشرائط واقع شد سقط ظهر خواهد گردید و نیت جمعه
 با نیفوذ باید کرد که نیت ان اسقط فرض الظهر عن ذمته با دای کفای صلوة فرض الجمعه نیت میکنم بآنکه ساقط کنم فرض ظهر را
 از ذمه خود با دای دو رکعت نماز فرض جمعه و در نماز نیت صلوة و نیت فرض و نیت تعیین ضرورت چنانکه در ایشاه و نظائر
 سے نوید اما الصلوة فقال فی النهایة انه ینوی الفریضة فی الفرض فقال مغیرا الی الجبئی لا بد من نیت الصلوة و
 نیت الفرض و نیت تعیین حتی لو نوی الفرض لا تجزیه انتهى و مراد از تعیین تعیین نماز است که در آن وقت ادا میکنند
 مثلا ظهر یا جمعه و فقط نیت فرض کافی نیست تعیین بعضی علمای این زمانه تقریر کرده اند که تاوید جمعه محض بر ابقای
 شعار اسلام است زیرا که شرط مصر و شرط سلطان که از شرائط صحت جمعه اند فی زماننا مفقودند پس از فحوائ کلام ایشان
 مفهوم می شود که جمعه فرض نیست تاوید محض بهین راه است که شعار اسلام است این عجب تقریر است پس اگر
 شعار فرض نیست نقل خواهد شد و تاوید نقل بجماعه مکرده است چنانچه در رد المختار می نویسد لا تجوز الجمعه فی الصغیرة التي
 یس فیها قاض و منبر و خطیب کذا فی المضمرات و انما بهر از اید به الکراهیه کراهته النقل یا جماعه پس فی زماننا قاضی چنانکه

ایشان و نه یعنی حاکم مسلم که اقامت حدود و تنفیذ احکام نماید درین دیار در شهر یا قصبه یا و قری مطلقاً موجود نیست پس نزد ایشان لا محاله اداء این شعار بطور نفل خواهد شد و در دفعه جاری نویسد و فی القیة صلوة الیعد فی القری مکره تحریراً ای لانه اشتغال بالاصح لان المص شرط الصحة انتهى قوله صلوة الیعد و انما الجموعه قوله بالاصح ای علی انه عید و الا فهو نفل مکره لا دونه باجماعه انتهى بانی رد المحتار پس معلوم شد که تا دیه عید و جمیع کجاست در صورت فوت شرط مصل نفل مکره است بکراهت تحریری که مرکب آن اثم است و نیز در عالمگیری می نویسد و اما لو اقل النهار یعنی فیها قتل پس بر تقدیر جهر عدا نیز نماز مکره تحریری خواهد شد زیرا که درینجا ترک اخفا که واجب است لازم آمد که بفهم من کتب الفقهاء باید که اهل انصاف درین مقام غور و تأمل فرمایند که این محظورات که ذکر کرده ایم بتقدیر ایشان که مشوا از عدم فرضیت جمعه است لازم می آید بانه انصاف شرط است پس اگر بلیحا این محظورات ترک جمعه میکنند تا هم خوف و بال آخرت است که امر قطعی متروک می شود چون ادای سازد درین محظورات مبتلا میگردد و غرض در عجب مختصه گرفتار است پس نجات ازین محظورات بجز آنکه فرضیت جمعه قطعاً قائل گردود و از تندب بر آید نظری آید تکمله در خاطر ریخت که حاصل و خلاصه این رساله برای تقسیم عوام منتخب گردود و در ذیل خاتمه ثبت نمایم تا که ایشان استفید شوند و در فهم و اخذ مطلب عاجز نشوند و رز نه به نسبت خواص حاجت این خلاصه نبود و باید دانست که جمعه فرض عین سنت و فرضیت وی بنقص قطعی ثابت است یا ایها الذین آمنوا ذلواودی للصلاة من یوم الجمعة فاسعوا الی ذکر الله الایه ای مومنان و قتی که نداد و ه شود برای نماز بر در جمعه پس بدوید بسوی ذکر خدا و مراد از ذکر الله صلوة جمعه است یا خطبه وی و در جواب خطبه مستلزم و جواب جمعه است که اقالوا و ندکور در تفاسیر نسبت که مراد خطبه و صلوة هر دو است چه ذکر هر دو را شامل است و بر هر دو صادق و بحديث هم فرضیت وی ثابت روایت است از جابر بن عبد الله که گفت که خطبه خواند برای ما رسول الله صلی الله علیه و سلم پس فرمود ای مردمان توبه کنید از گناهان و باز گردید بطاعات حق غرض جل پیش از آنکه بمیرید و ازین عالم در گذرید تا آنکه فرمود که بداینکه که خدا تعالی فرض گردانید بر شما نماز جمعه را در محل ایستادن من که نیست در روز من که نیست در راه من که نیست در سال من که نیست تا روز قیامت پس کسیکه ترک کند جمعه را در حیات من یا ترک کند آنرا بعد از حیات من و او را بادشاهی باشد جو کند یا عدل اندوزند و بجهت سبک پنداشتن و سهل انگاشتن آن را یا بعلمت انکار کردن آنرا پس جمع کند حق تعالی تفرقه و پریشانی او را در برکت خدا و تعالی در کار وی آگاه باش ای مخاطب و بشنو و قبول نیست حرارک جمعه را نماز و نه روزه است مراد را و نه زکوة است او را نه حج است او را نه هیچ یکی مقبول است حرارک جمعه را تا آنکه توبه کند از ترک جمعه و وجود و استخفاف وی پس اگر توبه کند و رجوع کند از آن گناه رجوع کند حق تعالی بر وی بعفو و رحمت و راه این مآخذ پس ازین حدیث مستفاد شد که جمعه

تأقیات جاری خواهد ماند و فرضیت وی مدام باقی است و نیز معلوم شد که هر که جمعه را بلا عذر قصد ترک خواهد کرد نماز
و سوره و جمله عبادت و هیچ نیکی وی مقبول نیست و بدنامی آنحضرت صلی الله علیه و سلم همواره در پیشانی و تفرقه خواهد ماند
و در کار وی برکت نخواهد شد و در فضیلت روز جمعه حدیثی از ابی لبابه بن عبد المنذر آمده که گفت فرمود پیغمبر خدا صلی الله
علیه و سلم که بدستیکه روز جمعه بهتر روز باو بزرگتر آنهاست نزد خدا و روز جمعه بزرگتر است نزد خدا از عید قربان
و عید رمضان و در روز جمعه پنج خصلت است در روز جمعه بیدار گردد خدا آدم را و فرود آنگند و روی آدم را و در وی
بمیرانید خدای تعالی آدم را و در روز جمعه ساعتی است که نطلبید بنده در آن ساعت چیزی را مگر آنکه بدید او را مادام
که نطلبید چیزی را که حرام است و در روز جمعه برپائی شود قیامت نیست هیچ فرشته نزدیک گردانیده شده بجانب
حق تعالی و نیست هیچ آسمانی و نیز هیچ زمینی و نه باد و نه کوه و نه دریا و نه آنکه میسرند از روز جمعه رواه ابن ماجه
یعنی از ناگهان برپاشدن قیامت درین روز و حدیثی از ابو هریره رضی الله تعالی عنه در ثواب نماز جمعه آمده
که گفت که فرمود پیغمبر خدا صلی الله علیه و سلم که چون می باشد روز جمعه می آینند فرشتگان بر در مسجد می نویسند
نام هر که پیشتر می آید به ترتیب مثل مهر و چو حال کسی است که میفرستد شتر را بکوه برای قربانی پستری حال آنکس که پس از او
می آید همچو حال کسی است که میفرستد گاوی را پس از آن هر که پستری از آن می آید حال او همچو کسیست که میفرستد محقار را
پستری آنکه تصدق میکند باکیا ترا پستری آنکه تصدق میکند بیهی پس چون بیرون می آید امام برای خطبه می بخندد فرشتگان
نامه خود را که مردم را نام نویسی کرده اند و استماع میکنند و ذکر را تنفق علیه می خوانند که در اول وقت جمعه برآینده است
یعنی هر که پیشتر از همه در اول وقت جمعه در مسجد حاضر شود او را ثواب قربانی شتر است پستری از آن ثواب قربانی
گاوی پستری از آن ثواب قربانی و نه پستری از آن ثواب صدقه باکیان پستری از آن ثواب صدقه بیهی و حدیثی در باب
تهدید و تشدید بر ترک جمعه از ابن عباس مروی است که فرمود پیغمبر خدا صلی الله علیه و سلم کسیکه ترک کند نماز جمعه
بی ضرورت نوشته شود از جمله منافقان و کتابیکه سود و نفع نمی شود و تغییر داده نمی شود و در بعضی روایات ثلثا
واقع شده رواه الشافعی یعنی کسیکه ترک کند جمعه را سه بار و احادیث در نیاب بسیار دارد و در اینجا تمنا نمود
برین مذکورات قناعت و اکتفا نمود بمسلم مخلص را همین قدر کافی و شافی و نافع است و منافق و منکر را اگر دفترها از
احادیث بنمایند کفایت نخواهد کرد و نفع نخواهد بخشید و معلوم باید کرد که جمعه در شهر و قصبات و دیهات صحیح و جائز است
و حاجت بادشاه و امیر و در باب امانت جمعه اصلا نیست اتفاق مسلمانان در نیاب کافی است که شخصی را امام مقرر ختم
عقب وی نماز جمعه را کرده باشند و جمعه در دارالحرب و ایام فتنه و عداوتی کفار صحیح و درست است و هر که خلاف
آن گفته محض غلط و باطل است و مسموع می شد که بعضی علمای این زمانه در ایام حدوث بلوی فتوی بعدم صحت
جمعه داده بودند معلوم نیست که بکدام دلیل این فتوی داده بودند باجمه جمعه را که از عمده شعار اسلام است و فرضیت

وی از فرض قطعی ثابت است بہر حال و بہر تقدیر ادا باید کرد و محض بفقدان بعض شرط بزرگ خود کہ بدلائل ظنیہ ثابت است ترک کردن امر قطعی را خیلی نافع و منفعت ایمانی است و فرضیت جمعہ کہ است از فرضیت ظہر و منکر وی کافر است و جمعہ در یک شہر در چند جام مطلقاً بربہب راجع جائز است شہر کلان باشد یا خرد و لازم نیست کہ تعدد بقدر حاجت بود گویم اگر تعدد و بقدر حاجت بود ادوی والنسب است زیرا کہ زائد از قدر حاجت باعث تقلیل جماعت خواہد شد پس در شہر ہای کلان بچنین در شہر ہای خرد و قصبات و دیہات ہر قدر کہ حاجت باشد تجزیر نمایند با جملہ ہر گاہ کہ اقامت جمعہ در شہر و قصبات و دیہات جائز شد و اجماع مسلمانان در امر اقامت جمعہ قائم مقام سلطان گشت و تعدد جمعہ در یک شہر بربہب راجع مطلقاً جائز گردید پس الآن ادای نماز ظہر بعد از جمعہ بہیت آخر ظہر احتیاطاً جائز نخواہد شد زیرا کہ در ہر صورت اجتماع دو فرض در یک وقت لازم خواہد آمد و آن غیر مشروع است و نیز در ادای این نماز اعتقاد و علم فرضیت جمعہ لازم می آید کہ انچہ گذارده است فرض واقع شدہ پس باین لحاظ بعد از جمعہ ظہر احتیاطاً ادا میکنند و نیز سوز ظنی بہ نسبت مسلمانان کہ حرام سب لازم می آید کہ انچہ جمعہ گذارده اند صحیح نیست التوفض بقدر فرضیت جمعہ قطعاً قائل باید شد و در تذبذب نباید افتاد و اصل و فرض و وقت بر ذر جمعہ ظہر است و جمعہ بدل است از وی کہ با دای آن ظہر از ذمہ ساقط می شود اگر تادیہ آن بشرائط باشد و بیت جمعہ باین کیفیت باید کرد کہ نیت بانکہ ساقط کم فرض ظہر از ذمہ خود با دای دو رکعت نماز فرض جمعہ و دلائل این اجمال در ذیل تفصیل این رسالہ ہمہ مذکور اند ہر کراحت باشد در انجامہ طلبہ و اللہ اعلم بالصواب و ما علینا الا البلاغ و علی اللہ الحساب ربنا لا تؤاخذنا ان نسينا او اخطانا

صلی اللہ علی سیدنا و مولانا محمد و آلہ و اصحابہ اجمعین

قطعة تاریخ کتاب مستطاب جناب مولانا و مرشدنا و امام ارشادہ از واحد علی و جید ساکن مسوہ

کتاب جیسے یقیناً ہو چکی کامل	تو تذکرہ ہی ہر پر و ہر جو این ہر	مولف اسکا و ادات و جہان کا	عجب مذاق ہر ایک اسکی داستانیں ہر
نماز جمعہ میں کسکو کلام یہ تو ہر فرض	کتاب حق سے ثبوت اسکا اور جان	بر سر اسکی و جید سخن شناس مدام	طبیعت اپنی عجب حکایتیں وہاں میں ہر
عبد و مال ادینہ کے تباہ ہو آئینہ	کہ فرض عین ادینہ بھی جہان میں		

قطعة تاریخ کتاب تذکرۃ الجمعہ از نتایج طبع میر تھل حسین متخلص بہ تجلی ساکن قصبہ پیران ضلع چکوی

ہادی دین مولوی عبد السلام	حاجی و حافظ ولی کردگار	در جہان بہر ثبوت فرض عین
زین کتاب جمعہ کردہ اشتہار	گفت تاریخش تجلی حسین	نصف ہشت و شانزدہ بست و چار

خاتمۃ الطبع رسالہ نافع عام مومنین فرضیت جمعہ میں جو قطعاً و یقینی ہو واسطہ افادت اہل ایمان کے عالم دیندار حاجی حاتمہ جناب مولوی عبد السلام صاحب نے تالیف کیا بار سوم مقام کفہ مطبع نامی غشی نو کشور میں گاہ مارچ ۱۳۲۴ء مطبوع ہوا

